

УДК 347.51

ПРИМАК Володимир,

д. юрид. н., професор кафедри міжнародного приватного,
комерційного та цивільного права Київського національного
торговельно-економічного університету

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Проаналізовано актуальні аспекти застосування заходів відповідальності за порушення грошового зобов'язання. Зроблено висновки про необхідність врахування особливостей правового статусу споживача, практики Європейського суду з прав людини, вимог справедливості та доступності ефективного засобу юридичного захисту.

Ключові слова: грошове зобов'язання, відповідальність, справедливість, пеня, проценти річних, споживач, Європейський суд з прав людини.

Примак В. Ответственность за нарушение денежного обязательства: гарантии справедливости. Проанализированы актуальные аспекты применения мер ответственности за нарушение денежного обязательства. Сделаны выводы о необходимости учета особенностей правового статуса потребителя, практики Европейского суда по правам человека, требований справедливости и доступности эффективного средства юридической защиты.

Ключевые слова: денежное обязательство, ответственность, справедливость, пеня, проценты годовых, потребитель, Европейский суд по правам человека.

Постановка проблеми. Складовою змісту будь-якого суб'єктивного цивільного права є гарантована державою можливість захистити його від порушень з боку третіх осіб. При цьому особливості тих чи інших способів захисту визначаються головним чином об'єктом, змістом порушених правовідносин і правовим статусом їх учасників. Лише належне урахування впливу всієї сукупності зазначених чинників у поєднанні з дотриманням основоположних постулатів верховенства права здатне забезпечити високу ефективність функціонування механізму правового регулювання охоронних відносин, включно з тими, що виникають внаслідок застосування заходів відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

Однак у вітчизняному праві понині залишається невирішеною проблема виявлення такого роду взаємозв'язків і встановлення гарантій

додержання справедливості при застосуванні зазначених заходів у відносинах за участі фізичних осіб – споживачів та у зв'язку з невиконанням судових рішень, винесених у справах про відшкодування шкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відповідальності за порушення грошового зобов'язання нині є предметом жвавої наукової дискусії, в якій, зокрема, взяли участь такі правники, як: О. Подцерковний, Т. Бондар, В. Щербина, І. Дзера [1–3]. Уваги науковців потребують також і доволі неоднозначні матеріали судової практики [4].

Проте з порушеного контексту дещо випадають важливі аспекти, пов'язані з обґрунтуванням визнання або, навпаки, заперечення можливості запровадження спеціальних механізмів застосування санкцій, закріплених ст. 625 Цивільного кодексу (ЦК) України з огляду на правовий статус фізичної особи – споживача як імовірного боржника, практику Європейського суду з прав людини, вимоги принципу справедливості й такий елемент верховенства права, як доступність ефективного засобу юридичного захисту.

Метою статті є визначення гарантій додержання принципу справедливості при вирішенні питання про застосування заходу відповідальності, закріпленого ст. 625 ЦК України, у відносинах за участі споживачів та у разі неналежного виконання боржником обов'язку, що випливає із судового рішення про відшкодування шкоди.

Матеріали та методи. З метою реалізації поставленої мети при опрацюванні відповідних правових норм, практики Європейського суду з прав людини, рішень Конституційного Суду України (КСУ) й практики здійснення судочинства судами загальної юрисдикції використано, зокрема, діалектичний підхід, методи системного й функціонального аналізу. Це забезпечило високу ступінь достовірності визначення взаємного впливу чинників, взаємодія яких обумовлює ефективність функціонування механізму відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

Результати дослідження. У своєму рішенні від 01.12.2004 № 18-рп/2004 у справі про охоронюваний законом інтерес КСУ зазначив: «Поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (*їдеться про кодекс від 18.07.1963, який втратив чинність з набранням чинності ЦПК України від 18.03.2004.* – В. П.) та інших законах України, у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам,

справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам» [5].

Зважаючи на зміст відносин цивільно-правової відповідальності, наведене визначення може бути використане для обґрунтування необхідності враховувати при встановленні її юридико-фактичних підстав і розміру майнового стягнення, що накладається на боржника, насамперед інтерес кредитора щодо відновлення свого майнового стану або отримання компенсації, здатної, наскільки це можливо, мінімізувати його немайнові втрати, а також інтерес суб'єкта відповідальності, заінтересованого в уникненні покладання на нього вочевидь непропорційного наслідкам вчиненого ним діяння майнового обтяження.

Можна, з одного боку, говорити про реалізацію передбаченого Принципами, дефініціями та модельними правилами європейського приватного права Проекту спільної системи підходів (*Draft Common Frame of Reference, DCFR*) принципу безпеки [6, с. 56–66], зміст якого у позадоговірних зобов'язаннях охоплює, серед іншого, всемірний захист *status quo* через відновлення потерпілої особи у тому майновому стані, в якому вона мала б знаходитися за відсутності правопорушення. З іншого боку, йдеться про природні вияви принципу справедливості, до яких *DCFR* зараховує недопустимість пред'явлення явно завищених вимог і можливість зменшення до розумного рівня обумовлених договором платежів за невиконання зобов'язання, якщо вони виглядають надмірними з огляду на обставини конкретної справи [6, с. 66–72].

Між тим, відсутність законодавчої заборони на одночасне застосування таких однопланових (щодо їх мети й суті інтересу вповноваженої особи) майново-компенсаційних заходів за прострочення у виконанні грошового зобов'язання, якими є пеня і закріплені ст. 625 ЦК України проценти річних, провокує небезпеку масового порушення зазначених вимог приватноправової безпеки і справедливості. Додаткове ускладнення у правовому регулюванні такого роду відносин зумовлює відсутність спеціального законоположення щодо можливості зменшення надмірно великих процентів річних, розмір яких визначено в договорі.

Загалом подібні труднощі врегулювання ситуацій виникають при поєднанні пені та відсотків у розмірі облікової ставки Національного банку України (НБУ), право на стягнення яких у господарських правовідносинах впливає із ч. 6 ст. 231 Господарського кодексу України.

Публічний інтерес в утвердженні непорушності моральних засад суспільства, наданні певності відносинам відповідальності й підтримці сталого розвитку цивільного обороту неможливо забезпечити, не закріпивши таких підстав відповідальності порушників суб'єктивних цивільних прав та критеріїв визначення її обсягу, які б гарантували, наскільки це можливо, водночас: усунення із сфери приватних

інтересів потерпілої сторони негативних наслідків правопорушення; збереження прийнятних з погляду людської гідності (для фізичних осіб) або мінімально необхідних для юридичних осіб, які здійснюють окремі види суспільно важливої діяльності, можливостей для подальшої участі боржника в цивільних відносинах; недопущення безпідставного збагачення кредитора за рахунок одержаної ним компенсації, що могло б створити небезпечні стимули для поширення сутяжництва й підриву еквівалентних засад цивільного обороту.

У зв'язку із зазначеним, зокрема, слід підтримати позицію, викладену в п. 27 постанови Пленуму Верховного Суду України (ВСУ) від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», де наголошено на тому, що «при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути сумірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності» [7]. Тож тим більше можна розраховувати на те, що так само розумно сприятливий для боржника підхід судова практика демонструватиме при вирішенні спорів про відповідальність споживачів.

У цивільному судочинстві – навіть при розгляді справ, у яких ідеться про відповідальність слабкої сторони договору – практика ухвалення рішень, спрямованих на обмеження явно завищених розмірів штрафних санкцій, не набула сталого характеру. Сприятливі виправленню такої неприпустимої з погляду справедливості ситуації мало рішення КСУ від 11.07.2013 № 7-рп/2013, в якому розглядалася колізія, пов'язана з відсутністю на той час законодавчого обмеження розміру неустойки, що могла стягуватися зі споживачів кредитних послуг, тоді як Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» [8] містить положення, яке забороняє стягувати з юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності пеню за прострочення виконання ними грошових зобов'язань в розмірі, більшому за подвійний розмір облікової ставки НБУ.

У наведеному рішенні зазначено: «Конституційний Суд України виходить з того, що вимога про нарахування та сплату неустойки за договором споживчого кредиту, яка є явно завищеною, не відповідає передбаченим у пункті 6 статті 3, частині третій статті 509 та частинах першій, другій статті 627 Кодексу засадам справедливості, добросовісності, розумності як складовим елементам загального конституційного принципу верховенства права. Наявність у кредитора можливості стягувати із споживача надмірні грошові суми як неустойку спотворює

її дійсне правове призначення, оскільки із засобу розумного стимулювання боржника виконувати основне грошове зобов'язання неустойка перетворюється на несправедливо непомірний тягар для споживача та джерело отримання невикористаних додаткових прибутків кредитором. КСУ вважає, що з огляду на приписи частини четвертої статті 42 Конституції України участь у договорі споживача як слабкої сторони, яка підлягає особливому правовому захисту у відповідних правовідносинах, звужує дію принципу рівності учасників цивільно-правових відносин та свободи договору, зокрема у договорах про надання споживчого кредиту щодо сплати споживачем пені за прострочення у поверненні кредиту» [9]. Відповідно, в резолютивній частині зазначеного рішення КСУ рекомендував Верховній Раді України законодавчо врегулювати питання щодо встановлення справедливого розміру неустойки за прострочення виконання позичальниками – фізичними особами грошових зобов'язань у відносинах споживчого кредитування.

Частково цю рекомендацію враховано у Законі України від 15.11.2016 № 1734-VIII «Про споживче кредитування» [10], згідно з ч. 2 ст. 21 якого у договорах про споживчий кредит пеня за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня, та не може бути більшою за 15 відсотків суми простроченого платежу; сукупна сума неустойки (штраф, пеня), нарахована за порушення зобов'язань споживачем на підставі договору про споживчий кредит, не може перевищувати половини суми, одержаної споживачем за таким договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін.

Однак навіть за відсутності такого роду спеціальних норм суди загальної юрисдикції мають бути зобов'язані стояти на заваді будь-яким спробам застосування до споживачів вочевидь надмірних, несправедливих майнових санкцій, оскільки забезпечення реалізації засад справедливості, розумності й добросовісності є прямим і першорядним завданням органів здійснення правосуддя. Тобто суди зобов'язані спонукати сильнішу сторону порушених правовідносин – суб'єкта підприємницької діяльності – виявляти добросовісність у регулятивних та охоронних відносинах за участі споживачів (що, серед іншого, передбачає розумне обґрунтування обсягу заявлених позовних вимог).

Важливо враховувати встановлені в Законі України від 15.11.2016 № 1734-VIII «Про споживче кредитування» обмеження, які не мають загального характеру, а тому напряду не поширюються на інші різновиди споживчих правовідносин. Та сама норма щодо граничного розміру пені не усуває проблеми визначення загального обсягу відповідальності боржника при одночасному стягненні неустойки та

процентів річних за порушення грошового зобов'язання. Адже наведений Закон України цього не забороняє всупереч його духу й логіці правового регулювання, що впливають з рішення КСУ від 11.07.2013 № 7-рп/2013.

Наявність зазначеної прогалини суперечить положенням ст. 5 («Переддоговірна інформація») та ст. 10 («Інформація, яку має бути включено до кредитного договору») Директиви № 2008/48/ЄС про договори споживчого кредитування, які диктують необхідність документального закріплення й інформування споживача щодо санкцій, які застосовуються у разі пропуску платежів [11]. До того ж орієнтація на зазначені положення європейського права спонукає до висновку про те, що наявність у договорі про споживче кредитування умови щодо стягнення пені має усувати саму можливість додаткового або окремого звернення до санкцій, встановлених ст. 625 ЦК України.

Іншими словами, можна говорити про доцільність одночасного: визнання (принаймні судовою практикою) альтернативного характеру неустойки (штрафу, пені) й згаданих санкцій у вигляді відшкодування інфляційних втрат разом зі стягненням процентів річних; сприйняття наразі законодавчо неформалізованої презумпції переважного застосування саме відповідної договірної санкції (за наявності умови про неї в договорі), а не законних процентів річних.

Вітчизняні суди впродовж тривалого періоду дотримуються сталої практики, що передбачає можливість одночасного стягнення неустойки і процентів річних, встановлених ст. 625 ЦК України. У постанові Судової палати у цивільних справах ВСУ від 06.06.2012 № 6-49цс12 зазначається: «Аналіз правових норм, зокрема, ст. 536, ст. 549, ч. 2 ст. 625 ЦК України дає підстави для висновку про те, що проценти та неустойка є різними правовими інститутами, обмеження можливості одночасного застосування яких законом не встановлена. На відміну від практики застосування судами касаційної інстанції положень ч. 2 ст. 625 ЦК України, згідно з якою в разі порушення стороною договору своїх грошових зобов'язань законодавство не виключає можливості одночасного стягнення з боржника пені (ч. 3 ст. 549 ЦК України), індексу інфляції та 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (ч. 2 ст. 625 ЦК України), у справі, яка переглядається, касаційний суд дійшов протилежного висновку внаслідок помилкового ототожнення різних правових понять: пені (ч. 3 ст. 549 ЦК України) і процентів за користування чужими коштами (ст. 536, ч. 2 ст. 625 ЦК України)» [12].

Однак за відсутності застережень щодо впровадження такого підходу (в тому числі у споживчих правовідносинах) виникає небезпека порушення принципу пропорційності. Судам слід зважати на рішення КСУ від 02.11.2004 № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш

м'якого покарання), в якому зазначається: «Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [13]. У Директиві № 2008/48/ЄС про договори споживчого кредитування, вочевидь так само виходячи з міркувань додержання притаманної справедливості пропорційності, наголошується на тому, що санкції, передбачені на випадок порушення норм національного законодавства, прийнятих відповідно до положень зазначеної Директиви, мають бути ефективними, розмірними й такими, що здійснюють стримувальний вплив [11]. Тому обов'язково дотримуватися аналогічного підходу для запобігання можливості застосування явно нерозмірних санкцій безпосередньо до споживачів кредитних послуг. Крім попередньо висловлених міркувань, це означає ще визначення певного максимального співвідношення між розміром заборгованості споживача й загальним обсягом майнової відповідальності, що може бути застосована до нього.

У контексті дій основоположних принципів приватного права і особливостей динаміки правовідносин з відшкодування шкоди (делікатних зобов'язань) слід розглядати і можливість застосування забезпечувальних засобів, націлених на виконання зазначеного зобов'язання в натурі. Тут необхідно враховувати:

- неминучість появи пов'язаних одночасно і з матеріальною і моральною шкодою, що компенсується, і з фактом порушення обов'язку щодо її реального відшкодування нових негативних наслідків у майновій та немайновій сферах потерпілого;
- можливість виникнення у зв'язку із застосуванням спеціальної забезпечувальної санкції певного акцесорного (відносно належно нереалізованого) охоронного зобов'язання;
- наявність у потерпілого легітимного майнового інтересу в частині збереження економічної цінності присудженої на його користь грошової компенсації.

Беручи до уваги зазначені фактори, ефективним (а тому таким, що підлягає застосуванню в силу прямої дії принципу розумності) засобом юридичного захисту, здатним як запобігти погіршенню морального стану потерпілого, так і зберегти фактичну цінність присудженої компенсаційної суми, можна визнати стягнення з боржника процентів річних та інфляційних втрат, обумовлених простроченням сплати кредиторів компенсації за заповідяну йому майнову та моральну шкоду.

Справедливість застосування подібних санкцій підтверджує і практика Європейського суду з прав людини, який, як правило, обумовлює в своїх рішеннях необхідність нарахування відсотків на своєчасно

невиплачену суму справедливої сатисфакції, що, з одного боку, сприяє збереженню її матеріальної цінності, а з іншого – стимулює державу-відповідача належним чином виконувати покладені на неї обов'язки.

Застосування забезпечувальних заходів, спрямованих на запобігання знеціненню присудженої грошової суми, не є опосередкованим коригуванням встановлених судовим рішенням параметрів об'єкта зобов'язання з відшкодування шкоди, оскільки безпосередньою метою відповідних санкцій буде не компенсація немайнових втрат кредитора, заподіяних йому в минулому, а захист майнового права на своєчасне отримання компенсаційних виплат та запобігання погіршенню немайнового стану потерпілого. При цьому не можна виключати того, що відверто несумлінне і тривале ухилення боржника від виконання в натурі покладеного на нього компенсаційного обов'язку може бути кваліфіковано як самостійне правопорушення, здатне призвести до нових майнових і немайнових втрат на боці кредитора – в такому випадку паралельно з невиконаним виникне нове охоронне зобов'язання.

Таким чином, виконання будь-яких зобов'язань, у тому числі й деліктних, має забезпечуватися приданими для цього правовими засобами. Як слушно зауважує Д. МакБрайд: «зобов'язання щодо нарахування відсотків покликане забезпечити ситуацію, за якої [державі] немає сенсу затримувати виплату відшкодування, а навпаки – доцільно вжити відповідних організаційних заходів з метою швидкого здійснення розрахунків» [14, с. 864]. Тож, коли йдеться про несплату визначеної судом грошової компенсації за завдані потерпілому майнові та немайнові втрати, цілком природним вбачається покладання на несправного боржника за деліктним зобов'язанням обов'язку сплатити суму зазначеного боргу з урахуванням індексу інфляції і трьох процентів річних за прострочення виконання грошового зобов'язання – як це встановлено ст. 625 ЦК України.

На заваді такому справедливому і розумному вирішенню проблеми забезпечення виконання деліктних зобов'язань нині може стояти правова позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який у листі від 16.01.2013 № 10-74/0/4-13 «Про деякі питання застосування ст. 625 ЦК України», відповідаючи на питання «Чи підлягає застосуванню положення статті 625 Цивільного кодексу України ... у разі невиконання рішення суду про відшкодування моральної шкоди, зокрема завданої ушкодженням здоров'я?», стверджує, що «дія частини другої статті 625 ЦК про обов'язок боржника, який прострочив виконання грошового зобов'язання, сплатити на вимогу кредитора суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, не поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із завданням шкоди» [15].

Принципово схожої позиції щодо заперечення нарахування передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України санкцій на несплачені своєчасно суми відшкодування позадоговірної шкоди додержується й Вищий господарський суд України у п/п 5.2 постанови Пленуму цього суду від 17.12.2013 № 14 «Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань» [16], де зазначається: «Обов'язок боржника сплатити суму боргу з урахуванням індексу інфляції та процентів річних не виникає у випадках ... відшкодування збитків та шкоди, повернення безпідставно отриманих коштів (ст. 1212 ЦК України), оскільки відповідні дії вчиняються сторонами не на виконання взятих на себе грошових зобов'язань, а з інших підстав».

Такі підходи судів касаційної інстанції:

- не враховують суть і функції закріпленого у ст. 625 ЦК України правового засобу, а відтак суперечать засаді розумності;
- не узгоджуються з принципом добросовісності, тому що сприяють подальшій безвідповідальності зобов'язаної особи, не стимулюють її до належного виконання покладених на неї обов'язків, навіть якщо вона умисно нехтує ними;
- ігнорують інтерес потерпілої особи в отриманні грошової суми, майнова цінність якої порівняно з іншими матеріальними благами мала б бути максимально наближена до її цінності, визначеної тим співвідношенням матеріальних благ, яке існувало на дату прийняття рішення суду.

Таким чином, відмовляючись збалансувати інтереси сторін відповідно до змінених (не виключено – з вини боржника) обставин, суди касаційної інстанції демонструють неготовність слідувати також і велінням справедливості. Тому розглянуті правові позиції вищих спеціалізованих судів, звичайно, мають бути визнані неприйнятними і змінені.

Обов'язком Української держави є гарантування кожному права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [17]). При цьому згідно з практикою Європейського суду з прав людини відповідний засіб має бути: ефективним як на практиці, так і за законодавством; здатним виконувати або превентивну, або компенсаційну функцію – тобто спроможним запобігти порушенню права чи надати належне відшкодування [18]. Наприклад, у рішенні від 25.07.2013 у справі «Агрокомплекс проти України» Європейський суд з прав людини, присудивши до сплати державою-відповідачем заявникові двома частинами 27 млн євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди (13,5 млн євро – протягом дванадцяти місяців, решти 13,5 млн євро – протягом 24 місяців з дня набрання рішенням статусу остаточного), наголосив, що із закінченням зазначених строків і до остаточного розра-

хунку на ці суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти [19].

Оскільки відповідно до Закону України 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [20] суди при розгляді справ застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. як джерело права, українські суди мають наслідувати зазначений підхід Європейського суду з прав людини через застосування ст. 625 ЦК України, зокрема, у разі порушення боржниками встановлених строків виконання судових рішень.

Висновки. З огляду на необхідність встановлення дієвих гарантій справедливості у відносинах цивільно-правової відповідальності за порушення грошового зобов'язання доцільним є:

- закріплення у вітчизняному законодавстві альтернативного характеру застосування двох різновидів змістовно споріднених компенсаційно-майнових санкцій – з можливістю стягнення з боржника або встановленої в договорі неустойки (при одночасному формулюванні презумпції вибору сторонами саме цього способу захисту, якщо така домовленість не утискає права споживача порівняно з можливістю стягнення інфляційних втрат і законних процентів річних), або безпосередньо передбачених у ст. 625 ЦК України санкцій;

- прийняття спеціальної норми, яка б передбачала запровадження у відносинах за участі фізичних осіб – споживачів максимально допустимого розміру пені за невиконання грошового зобов'язання на рівні подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період існування заборгованості, а також визначення граничного обсягу всіх сум неустойки, нарахованих за порушення споживачем зазначеного зобов'язання, на рівні половини суми основного боргу;

- встановлення законодавчої заборони щодо збільшення розміру процентів річних, передбачених ст. 625 ЦК України, у договорах за участі споживачів (крім випадків визначення більшої відповідальності для сторони, яка є суб'єктом підприємницької діяльності).

Ставлення українських судів до реалізації права кредитора на стягнення з боржника санкцій, встановлених ст. 625 ЦК України, у разі прострочення у виконанні рішень про відшкодування майнової та моральної шкоди має бути скориговане відповідно до вимог, які випливають зі сталої практики Європейського суду з прав людини.

Передбачені ст. 625 ЦК України проценти річних та відшкодування інфляційних втрат є заходом відповідальності, який може бути застосований у зв'язку з порушенням будь-якого позадоговірного грошового зобов'язання, включно з тим, що виникає у межах відносин

з повернення потерпілій особі безпідставно отриманого або збереженого за її рахунок майна.

У плані продовження дослідження порушеної тематики перспективним напрямом вбачається визначення способів корекції закладеного у ст. 625 ЦК України правового механізму щодо його адаптації до норм правових актів Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подцерковний О. П. Щодо необхідності врахування теорії грошових зобов'язань у практиці вирішення господарських спорів : наук. праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». 2013. Т. 13. С. 271–282.
2. Боднар Т. В., Щербина В. С. Грошові зобов'язання: проблеми забезпечення виконання та відповідальності за несвоєчасне виконання : унт-ські наук. записки. 2013. № 4. С. 62–69.
3. Дзера І. О. Правова природа 3 % річних за статтею 625 ЦК України : наук. записки НаУКМА. 2016. Т. 181: Юридичні науки. С. 116–120.
4. Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві. Вісн. Верховного Суду України. 2014. № 7. С. 27–39.
5. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). Офіц. вісн. України. 2004. № 50. Ст. 3288.
6. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL : http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.
7. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 . № 1. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.
8. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.2013 № 7-рп/2013 у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань». Офіц. вісн. України. 2013. № 57. Ст. 2062.
10. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
11. Директива № 2008/48/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про договори споживчого кредитування. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994-b19/print1334992894003569>.
12. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 06.06.2012 № 6-49цс12. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/c479291f06d3cf4cc2257a1e002d4edc/\\$FILE/6-49%D1%86%D1%8112.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/c479291f06d3cf4cc2257a1e002d4edc/$FILE/6-49%D1%86%D1%8112.doc).
13. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального

- кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Офіц. вісн. України. 2004. № 45. Ст. 2975.
14. МакБрайд Д. Юридична сила рішень Європейського суду і справедлива сатисфакція. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст ; за ред. О. Л. Жуковської. Київ : ВПОЛ, 2004. 864 с.
 15. Про деякі питання застосування ст. 625 ЦК України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і господарських справ від 16.01.2013 № 10-74/0/4-13. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v10-7740-13>.
 16. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 № 14. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13>.
 17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
 18. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.03.2006 у справі «Мельник проти України». Офіцій. вісн. України. 2006. № 41. Ст. 2789.
 19. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.07.2013 у справі «Агрокомплекс проти України». URL : <http://old.minjust.gov.ua/19407>.
 20. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017.

Prymak V. Liability for violation of money obligation: the guarantees of justice.

Background. Peculiarities of various remedy mainly determined by the subject, content of violated relationships and legal status of their participants. Only proper consideration of these factors in totality, combined with the observance of the fundamental postulates of the rule of law can provide high efficiency of the legal mechanism for regulation civil relations, including those arising from the application of liability for breach of monetary obligations.

Analysis of recent researches and publications. The issue of liability for breach of money obligation is now the subject of lively scientific debate. However this context is not usually comprise some important aspects related to the recognition or denying the possibility of introducing special mechanism for applying sanctions under art. 625 Civil Code of Ukraine (inflation losses compensation and payment three percents per annum) given special legal status of consumer as probable debtor, practice of the European Court of Human Rights and requirements of justice and rule of law.

The ***aim*** of the presented paper is to determine the guarantees of observing the principle of justice in the application of liability under art. 625 Civil Code of Ukraine in relations with participation of consumers and in the case of improper performance of debtor obligation arising from the judgment about damages.

Results. Even in the absence of special rules, in the view of implementation the principles of fairness, reasonableness and good faith as primary task of justice, the national courts should reject any attempt to impose on consumers clearly excessive, unfair property sanctions.

There is important to consider that established in the Law of Ukraine «On consumer credit» restrictions haven't a general nature and therefore not directly applicable to other types of consumer relations. Moreover, the same rule about the maximum amount of fines does not eliminate the problem of determining the total liability of the debtor while simultaneous application the penalty and interests per annum.

As effective (and therefore applicable by virtue of direct effect of the principle of reasonableness) remedy that is able to prevent deterioration of the moral status of the victim and to keep the actual value of the awarded compensation can be recognized debtor's obligation to pay interests per annum and inflation losses caused by delay in payment compensation for inflicted to creditor material and moral damage.

Conclusion. *It is appropriate to set in domestic legislation alternative nature of the two kinds of content related compensation and property sanctions – with the ability to recover from the debtor either established in the contract penalties (with formulating the presumption of choice by the parties of this method of protection, if such agreement is not afflict consumer's rights compared to the possibility of recover inflationary losses and statutory interests), or directly sanctions under art. 625 Civil Code of Ukraine.*

Keywords: monetary obligation, liability, justice, penalty, interests per annum, consumer, European Court of Human Rights.

REFERENCES

1. Podcerkovnyj O. P. Shhodo neobhidnosti vrahuvannja teorii' groshovyh zobov'jazan' u praktyci vyrishennja gospodars'kyh sporiv : nauk. praci Nac. un-tu «Odes'ka jurydychna akademija». 2013. T. 13. S. 271–282.
2. Bodnar T. V., Shherbyna V. S. Groshovi zobov'jazannja: problemy zabezpechennja vykonannja ta vidpovidal'nosti za nesvojechasne vykonannja : unt-s'ki nauk. zapysky. 2013. № 4. S. 62–69.
3. Dzera I. O. Pravova pryroda 3 % richnyh za statteju 625 CK Ukrai'ny : nauk. zapysky NaUKMA. 2016. T. 181: Jurydychni nauky. S. 116–120.
4. Analiz praktyky zastosuvannja st. 625 Cyvil'nogo kodeksu Ukrai'ny v cyvil'nomu sudochynstvi. Visn. Verhovnogo Sudu Ukrai'ny. 2014. № 7. S. 27–39.
5. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 01.12.2004 № 18-rp/2004 u spravi za konstytucijnym podannjam 50 narodnyh deputativ Ukrai'ny shhodo oficijnogo tlumachennja okremykh polozhen' chastyny pershoi' statti 4 Cyvil'nogo procesual'nogo kodeksu Ukrai'ny (sprava pro ohoronjувanyj zakonom interes). Ofic. visn. Ukrai'ny. 2004. № 50. St. 3288.
6. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL : http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.
7. Pro sudovu praktyku u spravah pro zahyst gidnosti ta chesti fizychnoi' osoby, a takozh dilovoi' reputacii' fizychnoi' ta jurydychnoi' osoby : postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrai'ny vid 27.02.2009. № 1. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.
8. Pro vidpovidal'nist' za nesvojechasne vykonannja groshovyh zobov'jazan' : Zakon Ukrai'ny vid 22.11.1996 № 543/96-VR. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 11.07.2013 № 7-rp/2013 u spravi za konstytucijnym zvernennjam gromadjanyna Kozlova Dmytra Oleksandrovycha shhodo oficijnogo tlumachennja polozhen' drugogo rechennja preambuly Zakonu Ukrai'ny «Pro vidpovidal'nist' za nesvojechasne vykonannja groshovyh zobov'jazan'». Ofic. visn. Ukrai'ny. 2013. № 57. St. 2062.
10. Pro spozhyvche kredytuvannja : Zakon Ukrai'ny vid 15.11.2016 № 1734-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
11. Dyrektyva № 2008/48/JeS Jevropejs'kogo parlamentu i Rady JeS pro dogovory spozhyvchogo kredytuvannja. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994-b19/print1334992894003569>.

12. Postanova Sudovoi' palaty u cyvil'nyh spravah Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 06.06.2012 № 6-49cs12. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/c479291f06d3cf4cc2257a1e002d4edc/\\$FILE/6-49%D1%86%D1%8112.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/c479291f06d3cf4cc2257a1e002d4edc/$FILE/6-49%D1%86%D1%8112.doc).
13. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrainy vid 02.11.2004 r. № 15-rp/2004 u spravi za konstytucijnym podannjam Verhovnogo Sudu Ukrainy shhodo vidpovidnosti Konstytucii' Ukrainy (konstytucijnosti) polozhen' statti 69 Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennja sudom bil'sh m'jakogo pokarannja). Ofic. visn. Ukrainy. 2004. № 45. St. 2975.
14. MakBrajd D. Jurydychna syla rishen' Jevropejs'kogo sudu i spravedlyva satysfakcija. Jevropejs'ka konvencija z prav ljudyny: osnovni polozhennja, praktyka zastosuvannja, ukrai'ns'kyj kontekst ; za red. O. L. Zhukovs'koi'. Kyi'v : VIPOL, 2004. 864 s.
15. Pro dejaki pytannja zastosuvannja st. 625 CK Ukrainy : lyst Vyshhogo specializovanogo sudu Ukrainy z rozgljadu cyvil'nyh i gospodars'kyh sprav vid 16.01.2013 № 10-74/0/4-13. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v10-7740-13>.
16. Pro dejaki pytannja praktyky zastosuvannja zakonodavstva pro vidpovidal'nist' za porushennja groshovyh zobov'jazan' : Postanova Plenumu Vyshhogo gospodars'kogo sudu Ukrainy vid 17.12.2013 № 14. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13>.
17. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod 1950 r. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
18. Rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny vid 28.03.2006 u spravi «Mel'nyk proty Ukrainy». Oficij. visn. Ukrainy. 2006. № 41. St. 2789.
19. Rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny vid 25.07.2013 u spravi «Agrokompleks proty Ukrainy». URL : <http://old.minjust.gov.ua/19407>.
20. Pro vykonannja rishen' ta zastosuvannja praktyky Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.